

Kioo cha Lugha, Juz. 19(1), 2021, 180-197
Jarida la Taasisi ya Taaluma za Kiswahili
Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.

Itikadi kama Kipengele cha Kimaudhui: Changamoto za Uhakiki na Utatuzi wake

Wallace Kapele Mlaga¹

Ikisiri

Lengo la makala hii ni kutatua changamoto zinazojitokeza katika kuihakiki itikadi kama kipengele kimojawapo cha kimaudhui katika matini za kifasihi. Nadharia iliyoongoza utafiti uliozaa makala hii ni Uhistoria Mpya. Kupitia nadharia hii, tunashikilia mwelekeo unaoitazama kazi yoyote ya fasihi kuwa ni chombo cha kiitikadi. Kwa kuwa utafiti wetu ni wa kitaamuli, mbinu ya ukusanyaji data iliyotumika ni udurusu wa mapitio ya maandiko. Aidha, uchanganuzi wa data uliegemezwa katika ruwaza za dhamira zilizojitokeza katika data zetu. Hivyo basi, matokeo ya utafiti huu yamebainisha kwamba sababu za kuwapo kwa changamoto za kuihakiki itikadi kama kipengele cha kimaudhui ni pamoja na mitazamo tofauti kuhusu itikadi katika vipindi tofauti vya wakati, kushikiliwa kwa mtazamo mmoja tu wa itikadi huku mitazamo mingine ikipuuzwa, itikadi kutazamwa kama iliyopoteza umuhimu, na mwisho ni kukosekana kwa mwongozo bayana wa kinadharia wa uchambuzi na ubainishaji wa itikadi katika matini za kifasihi. Suluhisho la changamoto zilizopo ni pamoja na kuifahamu vyema mitazamo yote minne kuhusu itikadi badala ya kushikilia mtazamo mmoja tu. Hii itasaidia kuweza kubaini siyo tu mdhihiriko wa itikadi katika maumbo yake mbalimbali bali pia kuachana na mitazamo potofu kuhusu itikadi. Aidha, makala inabainisha pia umuhimu wa itikadi kwa mtu binafsi au kundi la kijamii katika karne ya ishirini na moja. Hatimaye, makala inahitimisha kwa kutanabahisha kuwa itikadi inaweza kubainishwa kwa kutumia seti tano za elementi zinazohusiana au kwa kujiegemeza katika usawiri wa makundi kinzani katika matini za kifasihi

¹ Mhadhiri, Idara ya Insia na Lugha katika Elimu, Ndaki ya Elimu, Chuo Kikuu cha Rwanda, Kampasi ya Nyagatare, Rwanda. Barua pepe: wamlaga@gmail.com; w.mlaga@ur.ac.rw

1.0 Utangulizi

Ufundishaji na ujifunzaji wa kipengele cha itikadi, ambacho ni mojawapo ya vipengele vya kimaudhui, unaonekana kutopewa uzito. Wakati mwingine kipengele hicho hakichambuliwi na kufafanuliwa kama ilivyo kwa vipengele vingine vya maudhui. Kwa mfano, Jesse (2017) anaonekana kukitazama kipengele cha itikadi kuwa siyo mojawapo ya vipengele vya maudhui. Badala yake anakitazama kama dhana inayobainika katika maudhui na fani. Pamoja na mwelekeo huo, wapo wataalamu walioonekana kukiri kuwa itikadi ni kipengele cha kimaudhui (Madumulla, 2009; Wamitila, 2010).

Pamoja na kukiri huko, bado wataalamu hao hawapigi hatua zaidi kufafanua namna ya kuhakiki kipengele hiki, yaani hawatupi mwongozo wa kinadharia wala mfano halisi wa namna ya kuhakiki kipengele hiki cha maudhui. Kwa mfano, Madumulla (*khj*) anaishia kuonesha kuwa itikadi ni kipengele cha kimaudhui katika mchoro unaoonesha vipengele vya fani na maudhui. Anapofanya ufafanuzi wa vipengele husika, hakifafanui kipengele cha itikadi. Zaidi ya hivyo, katika mchoro husika, ameonesha vipengele viwili kwa pamoja yaani falsafa/itikadi. Huenda alifanya hivi kutokana na uhusiano wa karibu uliopo baina ya itikadi na falsafa. Kwani, kama inavyoelezwa na Cornforth (1977), mifumo mbalimbali ya wanafalsafa daima huelezea itikadi za matabaka mbalimbali. Hii ni kama kusema, falsafa huhusika na ufafanuzi wa itikadi.

Changamoto za uhakiki wa itikadi zinatokana na sababu mbalimbali. Miongoni mwa sababu hizo ni pamoja na wahakiki wa fasihi kukiri kuwa dhana ya itikadi ni telezi kufasiliwa (Wamitila, 2002; 2010; Chuachua, 2010; Jesse, 2017; Mlaga, 2019). Hali hii inaweza kuwafanya hata walimu na wahakiki wa fasihi kuwa na mkanganyiko juu ya maana bayana ya dhana hii. Maana ya itikadi, hata hivyo, inaonekana kubadilika kutoka kipindi kimoja cha wakati hadi kipindi kingine (Jesse, 2017; Mlaga, 2019). Sababu nyingine ni baadhi ya wahakiki kushikilia mtazamo mmoja tu wa kuifasili itikadi kwa kuegemea katika mkabala wa Kimarx, ambapo itikadi hutazamwa kama chombo cha tabaka tawala (Chuachua, 2010; Malugu, 2011). Hata ufafanuzi wa Gramsci (1985) kuhusu itikadi kama unavyorejelewa na Jesse (2017) unaweza kutazamwa kama unaofuata mwelekeo wa Kimarx pia. Kwani, unaeleza kuwa itikadi hutokana na tabaka tawala na huwa ina dhima ya kuendeleza masilahi ya tabaka hili. Tofauti tu ni kuwa, yeye (Gramsci) anadai kuwa itikadi hupandikizwa pasipo matumizi ya nguvu. Hivyo basi, kuanguka kwa ujamaa ambao ni matokeo ya mwelekeo wa Kimarx, na kupungua kwa kazi za kifasihi zenye mwelekeo wa kijamaa katika fasihi ya Kiswahili, huenda kumesababisha dhana ya itikadi kutopewa uzito katika uhakiki wa fasihi ya Kiswahili.

Zaidi ya hivyo, sababu nyingine ni kuwapo kwa mtazamo unaoiangalia dhana ya itikadi kama iliyopoteza umuhimu na hivyo kutopewa nafasi. Upi ni msingi wa itikadi kutazamwa kama dhana iliyopoteza umuhimu? Hapo awali, itikadi ilionekana ipo au ina umuhimu kutokana na mgawanyo wa aina mbili za urazini: urazini usiokuwa wa kweli na urazini wa kweli. Katika mgawanyo huu, urazini usiokuwa wa

kweli ndio ulitazamwa kuwa itikadi (Hawkes, 1996). Mtazamo huu uliibuka kutokana na mawazo ya Nietzsche (1911, 1969) na Foucault (1970, 1972) kama wanavyorejelewa na Hawkes (*khj*). Wataalamu hawa wanabainisha kuwa hakuna urazini usiokuwa wa kimapendeleo. Kwa mantiki hiyo, mtazamo huu ukaleta hoja ya pendekezo la kuachana kabisa na dhana ya itikadi. Kama hakuna ukweli mkamilifu au hakuna urazini usiokuwa wa kimapendeleo, basi hatuwezi kuwa na itikadi. Wataalamu wanaoshikilia mwelekeo huu, wanabainisha kwamba siyo sahihi kuutazama urazini wako (uwe wa kundi au jamii yako) kuwa wa kweli (hivyo siyo itikadi) huku ukiutazama urazini ule wa wengine (kundi au jamii nyingine) kuwa urazini usiokuwa wa kweli (hivyo ni itikadi). Hii ni kama kusema kundi fulani ndilo lina ukweli mkamilifu ilhali kundi jingine likiwa linaishi katika misingi ya urazini usiokuwa wa kweli (itikadi).

Sababu nyingine ni kutokuwapo kwa mwongozo bayana wa kinadharia wa namna ya kuchambua na kubainisha itikadi katika matini za kifasihi. Wahakiki na wataalamu wa fasihi ya Kiswahili hawajafafanua kwa bayana namna ambavyo mhakiki anaweza kuchambua na kubainisha itikadi zilizopo katika matini za kifasihi.

Kutokana na changamoto zilizopo, makala hii inatoa suluhu ya kuondokana na changamoto zinazokwamisha uhakiki wa itikadi kama kipengele kimojawapo cha maudhui. Tutaondokana na changamoto hizi kwa kujiegemeza katika Nadharia ya Uhistoria Mpya iliyoasisiwa mwishoni mwa miaka ya 1980 na mwanzoni mwa miaka ya 1990. Misingi mikuu ya nadharia hii imewekwa na wataalamu wawili ambao ni Michel Foucault na Stephen Greenblatt. Uchaguzi wa Nadharia ya Uhistoria Mpya unatokana na msingi wake mkuu kwamba fasihi daima huiakisi, huisawiri, na huipa mwelekeo historia ya jamii. Aidha, Mlaga (2019) anatanabahisha kuwa Uhistoria Mpya huzitazama matini za kifasihi kama kitu ambacho ni zao litokanalo na mazingira ya kipindi mahususi cha kihistoria. Zaidi ya hivyo, hushikilia mtazamo wa kuwapo kwa mgawanyiko wa kisiasa wa maana ya matini ya fasihi. Kutokana na misingi ya nadharia hii, tunabaini kuwa itikadi inaweza kubainika kwa kujiegemeza katika muktadha wa kihistoria wa uzalishaji wa matini husika ya kifasihi. Hivyo basi, nadharia hii imetusaidia katika kujibu maswali ya msingi kama vile: Mitazamo iliyotamalaki kuhusu itikadi katika vipindi mbalimbali ni ipi? Je, kwa nini itikadi bado ina nafasi muhimu katika kipindi hiki cha karne ya ishirini na moja? Je, itikadi inaweza kufasiliwa na kudhihirika namna gani? Mwongozo unaopaswa kufuatwa katika kubainisha au kudhihirisha itikadi katika matini za kifasihi ni upi? Katika sehemu zinazofuata, tunajibu maswali haya manne. Kwa kujibu maswali haya, tutakuwa tumejadili changamoto za kuhakiki itikadi kama kipengele cha kimaudhui pamoja na kutoa mchango wetu katika utatuzi wa changamoto hizi.

2.0 Mitazamo kuhusu Itikadi katika Vipindi Mbalimbali

Hawkes (1996) anabainisha kwamba mitazamo tofauti kuhusu dhana ya itikadi inatokana na dhana yenyewe kuwa inafasiliwa kutegemeana na kundi fulani

mahususi la watu, au kipindi mahususi cha kihistoria. Kuna mitazamo minne iliyowahi kuongoza fasili ya itikadi. Mitazamo hiyo ni hii:

Mtazamo wa kwanza unaangazia itikadi kama dhana inayofungamanishwa na urazini usio wa kweli. Mtazamo huu unafafanuliwa na Hawkes (*khj*). Anabainisha wazi kuwa mtazamo wa kuiangalia itikadi katika msingi huu unajitokeza katika kipindi chote cha zama za “usasa”. Kipindi hiki kinatajwa kuanzia karne ya kumi na sita hadi kufikia karne ya ishirini pale usasaleo ulipoingia. Licha ya ukweli huu, ni muhimu kutanabahisha kwamba katika kipindi hiki, si wanazuoni wote walikuwa na mtazamo kama huo. Hili linathibitishwa na Wanaumarx wa baadaye kama vile Louis Althusser.

Msingi wa kuitazama itikadi kama dhana inayofungamanishwa na urazini usio wa kweli umeegemezwwa katika harakati za kuhalalisha kuondokana na misingi ya kimaisha ya kipindi fulani cha wakati. Kwa kufanya hivyo, ilikusudiwa kuletwa misingi mipya ya kimaisha. Ili kuhalalisha makusudio hayo, kulikuwa na kila sababu ya kuonesha ni kwa namna gani uwazaji au mwenendo uliopo katika jamii umeegemezwwa katika misingi ya uongo (Cornforth, 1977). Hoja hii inaungwa mkono pia na van Dijk (2006) anapobainisha kuwa kile kilichokuwa kinachukuliwa kama maarifa au ukweli katika kipindi kimoja cha wakati, huweza kuja kutazamwa kama itikadi (urazini usiokuwa kweli) baada ya muda fulani.

Mtazamo huu wa wanausasa kuhusu itikadi, msingi wake ni katika falsafa ya Wayunani wa Kale kama vile Plato na Aristotle. Hawa wote walishikilia msimamo wa kwamba ulimwengu tunaouona kuwa halisi ni kivuli tu cha ulimwengu wenyewe halisi ambao hauwezi kueleweka au kuwa bayana kwa uelewa wa mwanadamu (Hawkes, 1996). Pia, inabainishwa wazi kuwa upotoshaji wa kimakusudi unaofanywa na wanadamu ni jambo la msingi katika kutengeneza au kuumba maruweruwe yanayochukuliwa au kutazamwa kama ndiyo uhalisi wenyewe.

Mtazamo wa pili ni ule wa kuiangalia dhana ya itikadi kama isiyohusiana na suala la kweli au uongo. Kimsingi, mtazamo huu unajitokeza zaidi kwa Wanaumarx wa baadaye, hususani, Louis Althusser (Hawkes, 1996; Eagleton, 1991). Msingi wa hoja hii ni kuwa suala la itikadi halitegemei vigezo vya kitathmini vya kweli na kutokuwa kweli kwani mwanazuoni Louis Althusser anaitazama itikadi kama ni dhana inayorejelea “namna ninavyoishi ikihusiana na jamii kwa jumla”. Hoja hii inatokana na mtazamo alionao kwamba mfumo wowote wa kiuchumi huhakikisha kazi yake ya kwanza inakuwa kujitengenezea misingi yake ya uzalishaji. Ikiwa na maana, kujitengenezea aina ya watu ambao watakuwa na uwezo wa kushiriki katika mchakato wa uzalishaji mali.

Haja ya kujitengenezea aina ya mtu anayehitajika hufanikishwa kwa kutumia asasi mbili: Mosi, ni zile Nyenzo za Dola za Mabavu² (NDM) na pili ni Nyenzo za Dola za Kiitikadi³ (NDK). Jambo jingine muhimu linalobainishwa na Althusser ni

² Hizi hujumuisha vyombo vya dola kama vile polisi, mahakama za kisheria na jeshi.

³ Hizi hujumuisha vyombo kama vile kanisa, shule, familia, vyama vya siasa na vyombo vya habari.

kuwa itikadi huwapo kabla ya mtu kuwapo. Wakati ambapo mtu halisi anajitokeza, itikadi huwa tayari imeshabainisha jozi za wajibu mahususi, aina fulani ya mapendeleo ambamo mtu huyo atapachikwa.

Mtazamo wa tatu ni ule wa kuitazama itikadi kama dhana iliyopoteza umuhimu au iliyofifia. Kimsingi, mtazamo huu unashikiliwa na wanausasaleo. Mtazamo huu wa wanausasaleo, msingi wake umetokana na mawazo ya Friedrich Nietzsche na Michel Foucault. Katika mjadala wao, kwa nyakati tofauti, wanaonekana kutokubaliana na mtazamo wa kuiangalia itikadi kama urazini usiokuwa wa kweli, licha ya mtazamo huu kudumu kwa muda mrefu katika historia ya falsafa ya Kimagharibi (Hawkes, 1996). Katika kuonesha namna mtazamo huu ulivyo potofu, Nietzsche anaitazama historia yote ya falsafa ya Kimagharibi kuwa nayo ni itikadi (tofauti na ilivyotazamwa hapo awali kuwa haijaundwa kwa urazini usiokuwa wa kweli na hivyo yenyewe haikuwa itikadi).

Zaidi ya hivyo, falsafa ya Kimagharibi imekuwapo kwa ajili ya kufanikisha malengo fulani maalumu kutoka zama za Plato. Malengo haya ni pamoja na yale ya kufanikisha ubaguzi na kuhalalisha kutawaliwa kwa watu wengine. Urazini usiokuwa wa kweli ulitiliwa mkazo kutokana na mwelekeo ulioshikilia kuwa kuna vigezo vilivyofikiriwa kuwa vipo vya kupimia ukweli (mkamilifu).

Hoja hii inaendelezwa hata na van Dijk (2006) anapobainisha kuwa suala la kuona watu wengine kama ndiyo wenye itikadi linatokana na kutumia vigezo vya kiepistemolojia kutoka nje ya jamii au kundi husika. Hivyo, suala la kuwapo kwa ukweli mkamilifu ni la kufikirika zaidi na ni uongo uliodumu kwa muda mrefu sana. Kwa mantiki hiyo, Nietzsche anaamini kwamba hakuna urazini ulio na ukweli (urazini wote umekitwa katika misingi ya kutokuwa kweli). Hii ni sawa na kusema kwamba alikuwa anastaajibishwa na kwa nini watu wautazame urazini wa watu wengine kuwa ndiyo itikadi huku urazini wao wakiutazama kama ndiyo ukweli.

Kutokana na mtazamo huu wa Nietzsche, Hawkes (*khj*) anafikia hatua ya kusema kuwa suala la itikadi lilizikwa rasmi kwa sababu sasa ilionekana wazi kuwa siyo sahihi kuutazama urazini wa watu wengine kuwa ndiyo ambao haujaundwa na ukweli. Hivyo, ana mtazamo wa kuwa, iwapo hakuna urazini ambao haugawanyiki katika ulio kweli na usio kweli, maana yake hakuna tena itikadi.

Kwa upande wetu, tukiutazama maelezo ya Nietzsche, tunaona kwamba bado itikadi itakuwapo isipokuwa itajumuisha urazini wote. Iwe ni urazini tunaoutazama kama ukweli, au hata iwe ni urazini wa watu wengine ambao hatuutazami kama ukweli, utakuwa ni itikadi. Hivyo, kwa hoja zilizotolewa, hatuoni suala la itikadi likiwa limefifia au kupaswa kukoma. Tunachokubaliana nacho ni kuwa maelezo haya yamefanikisha kuleta mtazamo mpya katika kuiangalia itikadi, kwani hatupaswi kuuangalia urazini wa watu wengine kuwa ndiyo itikadi huku urazini wetu tukiutazama kama usiokuwa itikadi.

Kwa upande wa Foucault (1970 na 1972), aliunganisha mawazo ya Nietzsche (*khj*) na yale ya wanamuundoleo na hivyo kuwa msingi wa mtazamo wa wanausasaleo kuhusu dhana ya itikadi (Hawkes, 1996). Kwa mujibu wa Foucault

(*khj*), haiwezekani tena kutumia istilahi kama vile ‘kweli’, ‘siyo kweli’, au hata ‘urazini’ katika namna yoyote ya maana iliyo kamili ya itikadi. Hapa ndipo anapoamua kutumia mkabala wake wa kihistoria kuangalia msingi wa uhalali wa kujitokeza kwa aina ya mawazo yanayojitokeza katika kipindi husika. Hii ni sawa na kusema kwamba kila kitu kina ukweli kutokana na mazingira ya kihistoria yanayobainisha ukweli huo. Kwa msingi huo, Foucault anaungana na Nietzsche kuisitiza kuwa hakuna sababu ya kuutazama urazini wa wengine kama usiokuwa wa kweli (itikadi) ilhali ule wa kwako ndiyo ukiutazama kama ndiyo kweli. Kutokana na kufahamu umuhimu wa historia katika kubainisha itikadi, tunasisitiza haja ya kuona itikadi zikibainishwa kwa kuegemea katika miktadha ya kihistoria.

Mtazamo wa mwisho, ni ule wa kuitazama itikadi kama dhana yenye kubeba ukweli na kiasi fulani cha visasili. Mtu muhimu katika utetezi wa mtazamo huu ni Terry Eagleton. Kimsingi, mtaalamu huyu anajikita katika kukosoa mtazamo wa wanausasaleo, hususani kuhusu itikadi kupoteza umuhimu wake. Pia, anaokosoa mtazamo ule wa Louis Althusser wa kuitizama itikadi kama isiyohusiana na suala la kuwa kweli au kutokuwa kweli (Eagleton, 1991).

Eagleton (*khj*) anabainisha hoja kuu tatu zinazowafanya wanausasaleo kuitazama itikadi kama dhana iliypoteza umuhimu. Sababu ya kwanza ni ya kiepistemolojia zaidi. Hii ni kutokana na mashaka yaliyopo katika kuamini kuwapo kwa urazini usio kweli. Mtu akiamini kuwapo urazini usio kweli ni sawa na kukiri kwamba kumbe kuna ukweli mkamilifu. Pili ni kupinga dhana ya usawiri hususani ule unaoegemea katika mkabala wa kijarabati au imani ile ya kihalisia unaoamini kwamba ishara za kiisimu hurejelea au kuonesha vitu halisi kwa namna iliyo wazi na isiyo na matata (Eagleton, *khj*; Hawkes, *khj*). Sababu ya tatu ni mtazamo mpya wa Nietzsche unaoifanya itikadi ionekane kuwa ni dhana isiyokuwa na maana.

Licha ya hoja zote hizi, Eagleton (*khj*) bado anasisitiza nafasi ya itikadi katika jamii hata katika karne ya ishirini. Tunamtazama kama mtu mwenye mtazamo kwamba itikadi ni suala ambalo halitakuja kuepukika katika maisha yote. Anaamini kwamba kinachowafanya watu kukoseana au kufikiria isivyo kutoka kipindi kimoja cha wakati hadi kingine kwa ajili ya miungu au kumuona mwingine kama ni mharibifu ni suala la itikadi. Hii ni sawa na kusema kwamba maadamu watu wote hawawezi kuwaza kwa namna moja, suala la itikadi litaendelea kuwa na nguvu au umuhimu sana. Tunakubaliana na mtazamo huu unaobainisha umuhimu wa itikadi hata katika zama za sasa. Kutokana na umuhimu wa itikadi katika zama za sasa, tulitarajia kuona itikadi ikipewa nafasi muhimu katika uhakiki wa matini za kifasihi.

Pamoja na hayo, Eagleton (*khj*) anagusia mtazamo wa kuitazama itikadi kama urazini usiokuwa wa kweli. Kimsingi, anaona kuwa mtazamo huu umepitwa na wakati na hauna nguvu sana kwa sasa. Anaona kuwa tunapaswa kuipuuza nadharia yoyote ya maarifa inayoegemea katika kuona kuwa baadhi ya mawazo hususani yale yetu tu ndiyo yanayoendana au kushabihiana kabisa na namna ambavyo vitu vilivyo (uhalisi), wakati mawazo ya watu wengine hayaendani na uhalisi (Eagleton, *khj*).

Zaidi ya hivyo, hatukubaliani na mtazamo wa kuitazama itikadi kama urazini usiokuwa wa kweli. Hii ni kwa sababu, itikadi zote zinazofanikiwa zinapaswa kuundwa na zaidi ya maruweruwe tu (upotoshaji) yanayopandikizwa. Licha ya kuweza kuwa na upungufu kama vile upotoshaji, itikadi lazima ziwasilishe kwa watu wake aina fulani ya ukweli wa kijamii ambao ni halisi, na unaotambulika vyema kiasi cha kutoweza kukataliwa mara moja. Pamoja na hayo, anabainisha kuwa itikadi inaweza kuwa kweli kabisa katika madai inayoyasema na kuwa si kweli katika yale inayoyakanusha. Kwa mwelekeo huo, ni sawa na kusema kuwa hakuna itikadi inayoweza kusimama katika misingi ya upotoshaji tu na kufanikiwa kusimama. Pamoja na hayo, ni kweli kwamba itikadi mara nyingi hubeba vigambe muhimu ambavyo si kweli kabisa.

Mwisho, Eagleton (*khj*) pia anauangalia mtazamo wa Althusser (*khj*) kuhusu itikadi. Mtazamo ambao umeegemezwa katika dhana kwamba itikadi ni suala ambalo haliwezi kuelezwa kuwa ni kweli au si kweli kama tulivyoona. Althusser (*khj*) aliiangalia itikadi kwa maana ya namna “ninavyoishi mahusiano yangu kutegemeana na yale ya jamii kwa jumla (yote)”. Licha ya kukubaliana na Althusser, kuwa itikadi kwa sehemu kubwa ni suala la “mahusiano yanayoishiwa”, anabainisha kuwa mahusiano hayo katika mazingira fulani ya kijamii huonekana kujumuisha madai na imani zisizo za kweli.

3.0 Nafasi ya Itikadi katika Karne ya Ishirini na Moja

Itikadi bado ni dhana ambayo haiepukiki hata katika zama hizi za karne ya ishirini na moja. Hivyo basi, kutokana na umuhimu wake, kuna kila sababu ya kuhakikisha dhana hii inaeleweka vyema na hivyo kutiliwa maanani. Ufafanuzi wa umuhimu wa itikadi unajitokeza katika andiko maarufu la Stephen R. Covey liitwalo *The 7 Habits of Highly Effective People (2004)*. Katika andiko hili, mwandishi anaeleza namna alivyopata shauku ya kuelewa namna utambuzi unavyotengenezwa. Tufahamu kwamba utambuzi ni mojawapo ya vipengele muhimu vitano vinavyounda itikadi, vingine ni maadili, mtazamo, tabia na thamani.

Covey (*khj*), baada ya kufanya utafiti kuhusiana na Nadharia ya Matarajio na Utabiri unaojitimiliza wenyewe, alibaini namna ambavyo utambuzi ulivyojichimbia sana ndani ya mtu. Katika utafiti huu, alijifunza kwamba kuna ulazima wa kuzitama siyo tu lenzi ambazo kupitia kwazo huwa tunaiona dunia, bali tunapaswa pia kuitazama dunia tuionayo. Anaweka wazi kwamba, lenzi hizo tunazozitumia zinaathiri namna yetu ya kuitafsiri dunia. Aidha, inabainishwa pia kwamba, mitazamo na tabia zetu humilikiwa na utambuzi tulionao. Kwa maneno mengine, itikadi inafananishwa na lenzi. Hii ni kwa sababu watu wanapokuwa na itikadi tofauti huweza kuitazama jambo lilelile moja kwa namna tofauti zaidi ya hivyo, ni muhimu kuisitiza kwamba kila mtu huwa ana itikadi; awe anajua au haijui.

Covey (*khj*) anaifafanua dhana ya utambuzi kuwa ni namna tunavyoiona dunia lakini siyo kwa kutumia mlango wetu wa fahamu wa macho, bali ni kwa namna ya kuitambua, kuelewa, na kuitafsiri. Utambuzi unafananishwa na ramani.

Aidha, anabainisha pia kwamba kila mmoja wetu ana ramani nyingi kichwani mwake. Ramani hizo zinagawanyika katika makundi makuu mawili: ramani za namna vitu vilivyo (uhalisi), na ramani za namna vitu vinavyopaswa kuwa, au thamani.

Hivyo, kumbe huwa tunatafsiri kila kitu tunachokutana nacho kwa kupitia ramani zetu za akilini. Pia, huwa hatuhoji juu ya usahihi wa ramani hizo. Aidha, mara nyingi huwa hatujui hata kama tuna hizo ramani. Huwa tunarahisisha kwa kuchukulia tu kuwa namna tunavyoviona vitu, ndivyo namna vitu hivyo vilivyo, au ndiyo namna vinavyopaswa kuwa. Hii ina maana kwamba mitazamo na tabia zetu hujengwa kutokana na chukulizi tunazozishikilia ambazo ni matokeo ya ramani zetu za akilini (utambuzi). Aidha, inabainishwa pia kwamba namna tunavyoviona vitu ni chanzo cha namna tunavyofikiri, na namna tunavyotenda.

Katika kuonesha athari za utambuzi katika maisha ya mtu, Covey (*khj*) anatoa mfano na ufafanuzi wa onesho la utambuzi. Makundi mawili yanapewa picha tofauti na kutakiwa kuziangalia kwa umakini kwa muda usiozidi sekunde kumi. Baada ya hapo, wanaoneshwa picha moja ambayo ni matokeo ya kuunganishwa kwa picha zile mbili tofauti. Kisha, watu wa makundi haya mawili wanaambiwa waeleze walichokiona. Matokeo yake, kila kundi liliishia kusesitiza kuona kile lilichokiona katika picha liliyopewa awali, na halikubaini mara moja kuwa linachokitazama ni tofauti na picha liliyoiona awali. Kila kundi lilitumia ushahidi unaojitokeza katika picha ile ya tatu kuthibitisha kile lilichokiona katika picha ya kwanza.

Mfano huu wa onesho la utambuzi, ulikusudiwa kueleza na kuonesha kwa ufasaha ya kwamba, watu wawili wanaweza kukiona kitu kilekile kimoja na bado wasikubaliane ila wote wakawa sahihi. Aidha, onesho hili la utambuzi linaweka bayana namna ambavyo utambuzi wetu unaathiriwa kwa kiwango kikubwa na uelekezaji wa kilazima, hivyo, kumfanya mtu kuathiriwa katika namna anavyoviona vitu. Kwa hakika, hii ndiyo nguvu ya itikadi inayotufanya tuwe jinsi tulivyo. Kumbe, hatuwezi kuikwepa itikadi iwapo tutataka kujua kwa ukamilifu chanzo cha tofauti zinazojitokeza baina ya wanadamu.

Covey (*khj*) anatanabahisha pia kwamba iwapo sekunde kumi tu zilizokuwa na athari kubwa katika ufanikishaji wa uelekezaji wa kilazima, vipi kuhusu uelekezaji wa kilazima anaupata mtu katika maisha yake yote? Uelekezaji huu wa kilazima unafanyika kupitia familia, shule, kanisa, mazingira ya kazi, marafiki, na hata washirika mbalimbali. Yote haya, yameuathiri utambuzi wa mtu kwa kiasi kikubwa. Utambuzi wa mtu ndio msingi wa mitazamo na tabia za mtu. Hapa tumedokezewa baadhi ya nyenzo muhimu zinazofanikisha upataji wa itikadi (uelekezaji wa lazima wa utambuzi).

Inabainishwa pia kwamba kila mmoja wetu hufikiri anaona vitu kama vilivyo. Hivyo, huwa tunajifikiria kuwa hatuongozwi na mapendeleo (itikadi). Kwa hakika, licha ya hivyo tunavyofikiri, hali ipo tofauti. Kwani, huwa tunaiona dunia siyo kama ilivyo, bali huwa tunaiona kwa namna tulivyo. Kwa maana ya kwamba, huwa tunaiona dunia kwa kuegemea katika namna tulivyo elekezwa kuona (na itikadi

tunazozishikilia). Tunapofungua midomo yetu kuelezea kile tunachokiona, badala ya kuelezea tunachokiona, huwa tunaishia kujielezea sisi wenyewe, yaani utambuzi wetu.

Watu wengine wanapotofautiana nasi kifikra, mara moja huwa tunafikiria kuwa huenda wana tatizo. Hapo ndipo tunaona kuwa kuna umuhimu wa kutilia maanani kile kilichobainishwa katika onesho la utambuzi: watu huona vitu kwa namna tofauti. Kila mmoja akitazama kupitia lenzi yake mahususi ya tajriba. Hii haina maana kwamba hakuna ukweli, isipokuwa, kila mtu huutafsiri ukweli kwa kuakisi tajriba yake. Hivyo, ukweli hauna maana yoyote nje ya tafsiri. Lyotard (1984) kama anavyorejelewa na Bates (2016), aliwahi kulieleza jambo hili. Alieleza kuwa kuna kipindi kitafika ambapo kutakuwa na ukweli mwingi (jambo hilohilo moja litakuwa na ukweli tofauti), maarifa mengi, na namna tofauti ya ufafanuzi wa jambo hilohilo moja. Matokeo yake, mipaka ya nyuga za kimapokeo itayeyuka (kwa hakika, mwingiliano wa nyuga sasa ni dhahiri). Tuna mtazamo kwamba kipindi kilichobashiriwa tayari kimedhihirika bayana. Aidha, tuna maoni kuwa msingi wa ujitokezaji wa haya yote ni kuwapo kwa itikadi tofauti. Hivyo, hadi sasa, itikadi bado ina umuhimu mkubwa sana katika maisha yetu.

4.0 Itikadi: Fasili na Mdhihiriko Wake

Kwa kuzingatia mitazamo minne tofauti ya itikadi tuliyoijadili, pamoja na umuhimu wake uliobainishwa, tunaweza kubainisha fasili nne za itikadi. Eagleton (*khj*) anabainisha kuwa ni muhimu kuwa na maana ya itikadi yenye mawanda mapana na ile yenye mawanda finyu kwani kila maana ina matumizi yake. Aidha, baadhi ya maana kutokuendana na nyingine, husababishwa na kuwapo kwa mitazamo tofauti ya kisiasa na kihistoria kuhusu itikadi (Eagleton, 1991). Zifuatazo ni fasili nne za itikadi kama zinavyobainishwa na Eagleton (*khj*):

- a) Itikadi ni mchakato yakinifu wa jumla wa uzalishaji wa mawazo, imani, na thamani (*values*) katika maisha ya kijamii;
- b) Itikadi ni mawazo na imani (yaweza kuwa kweli au la) ambazo zinaashiria hali na uzoefu (tajriba) wa kimaisha wa kundi au tabaka muhimu la jamii mahususi;
- c) Itikadi ni mawazo na imani zinazotumika katika ukuzaji na uhalalishaji wa masilahi ya makundi ya kijamii katika mazingira ya migongano ya kimasilahi; na
- d) Itikadi ni dhana inayoashiria mawazo na imani ambazo zinasaidia kuhlalisha masilahi ya kundi au tabaka tawala kwa njia ya upotoshaji na ghiliba.

Hivyo, kumbe itikadi inaweza kujitokeza katika maumbo tofautitofauti. Maumbo haya yote yanapaswa kutazamwa kuwa itikadi. Hivyo, hata tunapochambua itikadi katika matini za kifasihi, tuweke umakini katika mdhihiriko husika wa itikadi. Kwani, tunaweza kuibaini itikadi kwa kuegemea katika kuangalia mawazo, imani, na thamani zinazoakisi maisha ya kijamii ya dunia husika, pasipo kujikita katika

makundi ya kijamii. Aidha, tunaweza kujikita kuangalia mawazo na imani za kundi au tabaka muhimu la jamii mahususi. Kwa muktadha huu, mkazo unakuwa ni katika mawazo na imani zile zinazoashiria hali na uzoefu wa kundi au tabaka. Pia, tunaweza kujiegemeza katika mawazo na imani zinazojitokeza katika harakati za ukuzaji na uhalalishaji wa masilahi ya makundi ya kijamii katika migongano ya kimasilahi. Mwisho, itikadi zinaweza kujitokeza katika kazi za kifasihi kama mawazo na imani zinazosaidia kuhalalisha masilahi ya kundi au tabaka tawala. Hivyo, mhakiki hapaswi kujifunga katika mwelekeo mmoja tu wa itikadi.

Kutokana na kuona kuwa kuna uwezekano wa kufanya jaribio la kuwa na fasili moja inayobeba mitazamo mbalimbali ya itikadi, hivyo, tumeiboresha fasili ya mwanafalsafa wa siasa Martin Seliger kama inavyorejelewa na Eagleton (1991: 6 - 7). Fasili hii ni ile inayoeleza kuwa:

Itikadi ni seti za imani na mawazo (ya kweli au la) ambapo kupitia seti hizi, watu (wa kundi maalumu la kijamii au jamii nzima) hutoa hoja, huelezea na huhalalisha mwisho na namna matendo yao ya kijamii yenye kuratibiwa yanavyotendeka.

Matendo haya yanayorejelewa si yale tu ya kisiasa, bali pia yale yanayomuweka mtu katika nafasi yake katika jamii. Tunaweza kuelewa vyema namna seti hizi za imani na mawazo zinavyotoa hoja, kuelezea, na hata kuhalalisha mwisho na namna matendo ya kijamii yenye kuratibiwa yanavyotendeka, pale tukirejelea mfano uliotolewa na Stanley (2016) kuhusu itikadi ya familia moja iliyokuwa ikimiliki watumwa.

Stanley (*khj*) anatanabahisha kuwa kuna uhusiano wa karibu kati ya imani za kiitikadi na desturi za kijamii. Merriam na Tisdell (2016:29) wanaonekana kuthibitisha hili pale wanapoeleza kuwa “utamaduni hurejelea imani, thamani, na mitazamo ambayo inaunda ruwaza za tabia za kundi mahususi la watu.” Stanley (*khj*) anaonesha uhusiano uliopo baina ya imani za kiitikadi na desturi za kijamii. Kwa mfano, anaeleza kuwa familia ile yenye watumwa, iliamini kuwa watumwa wao ndio watawapikia, watawafanyia usafi, watawalelea watoto wao, na kuwafanyia kazi katika mashamba yao makubwa. Kutokana na imani hizi, wanafamilia hii waliweza kujongea mezani bila kupika, kwa sababu walitarajia kuwa watumwa wao watakuwa tayari wamepika. Pia, walishinda ndani ya nyumba kuliko kufanya kazi katika mashamba, kwa sababu walitarajia kazi hizo zitakuwa tayari zimefanywa na watumwa wao. Hii inaonesha tu ni kwa namna gani matendo ya wanafamilia hii yaliongozwa na itikadi ya familia.

Zaidi ya hivyo, Stanley (2016:193) anakubaliana kuwa, itikadi ni imani, na ndiyo huwaongoza watu katika maisha yao. Anabainisha hili kwa kusema:

Nitachukulia itikadi ya familia hii kuwa ni imani zinazowaongoza wanachama wa familia hii katika maisha yao ya kijamii, ikiwa pia ni dhana wanazozitumia kuunda uhalisi unaowazunguka. Hizi ndizo imani zinazounda itikadi ya familia hii... (Tafsiri Yetu).

Dondoo hili linaonesha kuwa itikadi ni imani ambazo huwaongoza watu katika matendo yao mbalimbali katika maisha yao. Hii ni sawa na kusema kwamba imani hizi ndizo zinazotoa ufafanuzi wa tabia za kila siku za waumini wa itikadi husika. Jambo muhimu ni kuhakikisha matendo hayo yanakusudiwa kufanikisha walau kimojawapo kati ya haya: kulinda, kubadilisha, kuondosha, au kujenga upya mfumo fulani wa kijamii.

Kwa mujibu wa van Dijk (2006) na William (2017), aina za itikadi zinategemea na kuwapo kwa makundi kadhaa ya kiitikadi yaliyopo katika jamii. Makundi hayo yanaweza kuwa yamegawanywa kwa kuegemea asasi za kitaaluma, makundi ya kiharakati, vyama vya kisiasa, makanisa, dini, madhehebu na makundi mengineyo. Ijapokuwa ni muhimu kubainisha kuwa siyo makundi yote yaliyopo katika jamii ni makundi ya kiitikadi au yana itikadi.

Kwa kuzingatia makundi mbalimbali yaliyopo katika jamii na historia ya jamii mahususi, tunaweza kubainisha kuwapo kwa itikadi kama vile ya usoshalisti, ubepari, uliberali, mfumo dume, ufeministi, ukoloni, utaifa, Uislamu na Ukristo. Itikadi nyingine katika ruwaza hii ni ujamaa, ufashisiti, utemi, ujamaa wa mwanzo, tabaka tawala na tabaka tawaliwa. Itikadi nyingine zinaweza kuwa ni kundi shindani, Ujadi-Ukristo, Ujadi-Uislamu, umwinyi, ubaguzi wa rangi, itikadi ya mauaji ya kimbari, utaifa, usomi wa Kiafrika, usomi wa Kimagharibi, ukabaila na uzawa, walau kutaja kwa uchache. Hii ina maana kwamba kila aina ya itikadi tuliyoibainisha inaundwa na seti za imani na mawazo tofauti na yaliyopo katika itikadi nyingine za makundi yaliyopo katika jamii.

Pamoja na fasili hii ya jumla ya itikadi tunayoishikilia, ni muhimu kubainisha kuwa ili kuielewa vyema dhana ya itikadi tunapaswa kuiangalia dhana husika huku tukizingatia hoja zifuatazo:

- a) Itikadi inaweza kutazamwa pasipo kuhusisha suala la kiepistemolojia na badala yake maana ya kisiasa au kisosholojia ikapewa nafasi;
- b) Itikadi ni lazima kwa kiasi fulani ilete maana kwa tajriba za watu, iendane na kile wanachokijua kuhusiana na uhalisi wa kijamii;
- c) Itikadi siyo wakati wote inapimika kwa vigezo vya kweli ama si kweli;
- d) Itikadi wakati mwingine huelezea juu ya matarajio, matumaini au nolstajia kuliko kuelezea uhalisi;
- e) Itikadi siyo imani dhahania tu bali ni kitu kinachotufanya sisi kuwa wa kipekee namna tulivyo, ndiyo inayojenga utambulisho wetu wa kipekee; na
- f) Itikadi inajumuisha seti za imani na chukulizi ambazo huweza kutathiminiwa kuwa kweli au si kweli.

Kwa hakika, sehemu hii imetusaidia kuonesha mitazamo minne kuhusu itikadi ambayo imekuwapo katika historia. Kupitia mitazamo hii, tumeona pia namna ambavyo itikadi bado ina umuhimu mkubwa hata katika zama hizi za karne ya ishirini na moja. Zaidi ya hivyo, tumeona kuwa fasili ya itikadi haipaswi kujiegemeza katika maana moja tu ya itikadi na kupuuza maana nyingine. Baada ya kuwa tumepata ufafanuzi kuhusu itikadi, katika sehemu inayofuata, tunashughulikia

mwongozo wa kinadharia wa uchambuzi na ubainishaji wa itikadi katika matini za kifasihi.

5.0 Mwongozo wa Kinadharia wa Uchambuzi na Ubainishaji wa Itikadi

Kuna namna mbili zinazoweza kutumika katika kuchambua na kubainisha itikadi katika matini za kifasihi: utumizi wa seti tano za elementi zinazohusiana za itikadi na kuegemea katika ubainishaji wa makundi kinzani yanayojitokeza katika matini za kifasihi. Katika sehemu inayofuata, tunaanza na ubainishaji wa itikadi kwa kuegemea katika seti tano za elementi zinazohusiana.

5.1 Utumizi wa Seti Tano za Elementi Zinazohusiana za Itikadi

Jowett na Donnell (2012:291) wanatupatia maelezo muhimu ya kujiegemeza katika kufanikisha uchambuzi wa itikadi na kuangalia mdhahiriko wake iwe ni katika matini za fasihi au matini nyinginezo. Wataalamu hawa wanabainisha kwa kusema:

Katika kuibainisha itikadi, mchambuzi huangaza juu ya seti za imani, maadili, mitazamo, tabia, na namna ya kuelewa na kufikiri (utambuzi) ambazo zimekubaliwa katika msingi wa kwamba ni sehemu mojawapo ya kaida za jamii, na huongoza katika kuamua juu ya nini kinakubalika, au kinatakiwa kufanyika (Tafsiri Yetu).

Tunaweza kubainisha kwamba, itikadi inaundwa na seti tano za elementi zinazohusiana, na ambazo zimekubalika siyo tu kuwa sehemu mojawapo ya kaida ya jamii, bali pia kutoa mwongozo wa namna ya kuenenda. Seti hizo ni za imani, maadili, mitazamo, tabia, na utambuzi.

Kwa mtazamo wetu, tunaona kwamba, hata tofauti kati ya itikadi moja na nyingine, msingi wake upo katika elementi hizi. Hii ina maana ya kwamba itikadi ya ubepari na ile ya usoshalisti zinatofautiana katika imani, maadili, mitazamo, tabia, na utambuzi. Seti tano za elementi zinazohusiana ndizo zinazounda kaida za kisoshalisti au kibepari au huweza kuunda kaida za itikadi yoyote iliyopo katika jamii. Hivyo, kabla ya kufikia hitimisho kuwa hapa kunajitokeza itikadi ya kibepari au ya kifeministi, ni lazima kuangaza seti za imani zinazojitokeza katika matini husika. Kwa mfano, imani zinapokuwa za kifeministi, hata maadili, mitazamo, utambuzi na tabia pia zitadhihirika kuwa za kifeministi. Hii ndiyo sababu tunaona kuwa seti hizi tano za elementi zina uhusiano wa karibu sana.

Ili mwongozo wetu huu uweze kueleweka vyema, ni muhimu kutoa walau mfano mmoja kutoka katika andiko la Mnyampala (1971), tukitumia ngonjera moja ya “Siasa ya Ujamaa ni Nini” ili tuweze kuonesha ni kwa namna gani tunaweza kuzitumia seti tano za elementi zinazohusiana ili kubainisha itikadi.

Ngonjera hii ina jumla ya beti kumi na tatu. Ngonjera imejengwa katika majadiliano kati ya mke na mume, ambapo inaonesha kuwa mke hajui siasa ya ujamaa na anamtaka mume wake amsaidie aweze kuelewa. Kwa hakika, ngonjera

hii inajikita katika kutoa ufafanuzi wa itikadi ya ujamaa, ambayo ni aina ya Usoshalisti wa Kiafrika. Hitimisho hili tumelipata baada ya kujikita kuchambua seti tano za elementi zinazohusiana ambazo zinajitokeza katika matini za kifasihi.

Kwa mfano, miongoni mwa imani zinazojitokeza katika ngonjera hii: Kwanza ni binadamu wote ni sawa. Hili linabainishwa katika kipande cha pili cha mshororo wa nne kuanzia ubeti wa tatu hadi wa kumi na tatu. Hivyo, itikadi ya ujamaa imejengeka katika msingi wa huu ukweli wa kuwaona binadamu wote ni sawa. Pili, ni imani kwamba binadamu anapaswa kuishi kwa kushirikiana na wenzake. Katika itikadi hii, siyo jambo la hekima mtu kuishi peke yake. Kutokana na imani hii, maadili yanayojitokeza ni pamoja na kupiga marufuku watu kuishi kwa kujitenga. Haikubaliki mtu yeyote kuishi kwa kutegemea jasho la mtu mwingine (unyonyaji haukubaliki).

Tabia zinazosisitizwa kutokana na imani hii ni watu kulima kwa ushirika, kushirikiana katika kazi mbalimbali, kupiga marufuku unyonyaji, na kufanya kazi kwa pamoja. Aidha, kutokana na imani na maadili ambayo yamejitokeza hapa, tunaweza kubainisha mitazamo inayoendana na imani na maadili katika shairi hili.

Mitazamo hiyo ni pamoja na kutowapenda watu wanaoishi kwa kutegemea jasho la watu wengine (wanyonyaji). Hii ni sawa na kusema kuwa unaibuka mtazamo hasi kuhusiana na wanyonyaji. Si hivyo tu, bali pia kuwa na mtazamo hasi juu ya mtu anayeishi kwa kujitenga au yule asiyetaka kufanya kazi kwa ushirika.

5.2 Usawiri wa Makundi Kinzani katika Matini za Kifasihi

Namna ya pili ya kubainisha mdhihiriko wa itikadi ni ile iliyoegemezwa katika mtazamo wa kuwapo kwa makundi kinzani ya kiitikadi katika jamii (van Dijk, 2006; Stanley, 2016; William, 2017). van Dijk (*khj*) katika kutafuta namna ya kutambua na kubainisha itikadi, aliamua kuunda kielelezo cha jumla cha itikadi.

Kielelezo hiki kinajumuisha kiasi kidogo cha orodha ya mambo ya msingi ambayo yanafasili utambulisho binafsi wa makundi. Orodha hii inajumuisha mambo yafuatayo: vigezo vya utambulisho, kazi zinazotambulisha kundi husika, malengo, kaida, thamani, makundi yanayohusiana, na raslimali za msingi. Hivyo, katika matini ya kifasihi huwa kuna mgawanyiko wa makundi mawili kinzani ya kiitikadi ulio bayana au usio bayana, yaani baina ya kundi lenye itikadi inayoungwa mkono na matini ya kifasihi ambalo tunalirejelea kama “sisi” na kundi lenye itikadi isiyoungwa mkono na matini husika ya kifasihi ambalo tunarejelea kama “wao”. Makundi haya mawili husababisha: Watu wanaoendana na itikadi inayoungwa mkono kuyatazama masuala yote yanayoendana na itikadi husika kuwa ni mazuri na masuala yasiyoendana na itikadi hiyo yatazamwe kuwa ni mabaya. Zaidi ya hivyo, masuala yanayotazamwa kuwa mazuri hufanywa yaonekane yakisisitizwa katika matini za kifasihi. Aidha, mkazo huwa hauwekwi katika yale mambo mabaya ya kundi lenye itikadi inayoungwa mkono. Aidha, mkazo huwa hauwekwi kwa mambo mazuri ya kundi lenye itikadi isiyoungwa mkono na matini ya fasihi. Hivyo, katika mwelekeo huu, mara nyingi itikadi hufanya watu wagawanyike katika makundi ya sisi na wao.

Kutokana na kielelezo hicho cha jumla, van Dijk (2006) anapiga hatua zaidi kwa kuonesha mikakati mahususi ya kubainisha vigambe vya kiitikadi. Mikakati hii inatusaidia pia kuona namna ya kuweza kubainisha vigambe vya kiitikadi katika matini mbalimbali za kifasihi. Vigambe vya kiitikadi vinadhihirika kwa kuzingatia mikakati mitano ifuatayo:

Mkakati wa kwanza ni uzingatiaji wa muktadha. Katika mkakati huu, tunapaswa kuweka umakini katika mambo muhimu matatu: Kwanza, namna mzungumzaji katika matini husika anavyoonekana kuongea kama ni mwanachama wa kundi la kijamii. Pili, namna mzungumzaji katika matini anavyoonekana kuwahutubia wasikilizaji au wasomaji kama wanachama wa kundi. Tatu, kujitokeza au kuwapo kwa modeli za kimuktadha ambazo zimetawaliwa na mapendeleo ya kiitikadi. Kwa mfano, usawiri wa kimapendeleo wa tukio la kimawasiliano pamoja na washiriki wake kama wanachama wa makundi.

Mkakati wa pili ni uzingatiaji wa mkakati wa jumla unaojitokeza katika matini husika ya kifasihi. Katika mkakati huu, tunachopaswa kuzingatia ni kuangalia kujitokeza kwa mkakati ufuatao wa jumla ndani ya matini husika: Kwanza uwasilishaji chanya au matendo chanya ya kundi linaloshikilia itikadi. Pili, usawiri hasi au uwasilishaji wa matendo hasi wa kundi kinzani la itikadi. Tatu, kuwekwa mkazo katika mambo mazuri ya kundi linaloshikilia itikadi na kuwekwa mkazo katika mambo mabaya ya kundi kinzani la itikadi inayoshikiliwa katika matini. Mwisho, kuondolewa kwa mkazo katika mambo mabaya ya kundi linalofuata itikadi inayoshikiliwa katika matini huku mkazo ukiondolewa katika mambo mazuri ya kundi lililo kinzani na itikadi isiyongwa mkono na matini husika.

Mkakati wa tatu ni uzingatiaji wa maana inayojitokeza katika matini husika. Katika mkakati huu, tunapaswa kuweka mkazo katika mambo muhimu matatu kuhusiana na maana. Mambo hayo ni haya yafuatayo: Kwanza, mada zinazojitokeza katika matini husika. Mada zipi zilizochaguliwa zenye maana chanya kuhusu kundi la watu wanaofuata itikadi inayoungwa mkono na matini? Mada zipi zilizochaguliwa zenye maana hasi kwa kundi kinzani na itikadi inayoungwa mkono na matini? Aidha, tunaangalia namna ambavyo mada zenye maana hasi kuhusu kundi lifuatalo itikadi inayoungwa mkono zinavyobadilishwa na mwisho ni kuangalia namna mada zenye maana chanya kuhusu kundi lisilofuata itikadi inayoungwa mkono zinavyobadilishwa. Pili, maana za kieneo na ushikamanifu. Tunachoangalia ndani ya matini ni ujitokezaji wa maana chanya kwa ajili ya kundi linalofuata itikadi inayoungwa mkono na matini au maana chanya kwa ajili kundi lisilofuata itikadi husika inayopigiwa chapuo. Zaidi ya hivyo, tunaangalia ujitokezaji wa maana hasi au ujitokezaji wa maana hasi kwa makundi mawili kinzani ya kiitikadi. Ujitokezaji huo tofauti unaegemezwa katika: mdhihiriko wa wazi dhidi ya mdhihiriko usio wazi; usahihi wa maana husika dhidi ya maana kutokuwa sahihi; maana husika kuegemezwa kwenye ushahidi dhidi ya kukosekana ushahidi; maana ya jumla dhidi ya maana mahususi na ya kina; maana kuegemezwa katika namna ya kuwa kundi la itikadi inayofuatwa lazima au kundi linaloifuata itikadi hii linapaswa dhidi ya wale

wa kundi kinzani wanapaswa au wanalazimika; maana imeegemezwa katika modeli ya kimapendeleo; maana imeegemezwa katika utoaji wa kanusho kama vile kuyakana mambo mabaya ya kundi la itikadi inayoungwa mkono. Tatu, maana ya kileksika. Hapa tunachoangalia ni namna maneno yaliyopo katika matini yalivyochaguliwa kama maneno yenye maana chanya kwa ajili ya kundi la itikadi inayofuatwa au ni maneno yenye maana hasi kwa ajili ya kundi la itikadi isiyofuatwa katika matini. Hivyo, maeneo haya matatu katika kipengele cha maana yanaweza kutusaidia kudhihirisha itikadi katika matini za fasihi.

Mkakati wa nne ni uzingatiaji wa kipengele cha fani katika matini ya fasihi. Hiki kipengele cha fani kinahusisha hadi umbo la nje la kazi yenyewe ya fasihi, yaani muundo pamoja na mtindo kama unavyojitokeza katika matini ya fasihi. Licha ya kuwa itikadi ni kipengele kimojawapo cha maudhui, bado vipengele vya fani ndivyo vinavyotumika kuwasilisha maudhui. Hii ndiyo sababu mkakati huu unahusika na namna vipengele vya fani vinavyodhihirisha itikadi. Vipengele vifuatavyo vya fani tunapaswa kuviwekea umakini tunapochambua mdhihiriko wa itikadi katika matini za fasihi: Mosi, ni kipengele cha kisintaksia. Hapa tunaangalia namna mpangilio wa kisintaksia unavyofanikisha iwe ni kuweka mkazo au kuondoa mkazo kwa sifa chanya au hasi za mtendaji wa kundi la itikadi fuatishwa au yule wa kundi la itikadi isiyoungwa mkono na matini. Hili hufanikishwa kutokana na matumizi ya sentensi zinazoonesha msisitizo au zile zisizoonesha msisitizo; matumizi ya kauli ya utenda dhidi ya kauli ya utendwa; vishazi kamili dhidi ya unominishaji. Pili ni miundo ya kisauti. Hapa tunaangalia vitu kama vile kiimbo katika mazungumzo na matumizi ya alama za uakifishaji katika matini andishi. Hivyo, viimbo hudhihirika pale matini inapokuwa inatongolewa na kiimbo husika kinaweza kudhihirisha itikadi katika matini hiyo. Tatu ni mpangilio wa jumla au muundo wa matini ya fasihi. Tunachopaswa kuangalia ni je, mpangilio huu wa jumla kwa namna gani unadhihirisha maana chanya kwa ajili ya kundi lenye itikadi inayoungwa mkono au kwa ajili ya kundi lenye itikadi isiyoungwa mkono? Pia, ni kwa namna gani unadhihirisha maana hasi kwa ajili ya kundi moja dhidi au jingine? Mpangilio wa jumla wa matini huweza kudhihirisha haya iwapo: Mosi, kunakuwapo na mpangilio unaonesha kuwapo kwa orodha ya vitu vya kwanza vinavyotawala na orodha ya mwisho ya vitu visivyotawala. Pili, mdhihiriko wa miundo ya hoja katika matini husika. Hapa tunaangalia namna hoja zilivyopangiliwa na kujitokeza kama hoja za kimapendeleo. Tatu, ni mdhihiriko wa hoja za uongo ambazo zinatoa mahitimisho kuhusu mambo mazuri ya kundi lenye itikadi inayofuatwa au mambo mabaya ya kundi lenye itikadi isiyoungwa mkono na matini. Nne, ni miundo ya sanaa ya uzungumzaji au tamathali za usemi na mbinu nyingine za kisanaa. Katika kipengele hiki tunaangalia namna ambavyo miundo husika inavyoweza mkazo au kuondoa mkazo kuhusu tabia nzuri au mbaya za kundi lenye itikadi inayofuatwa dhidi ya tabia nzuri au mbaya za kundi kinzani. Miongoni mwa miundo ya kuiangaza ili kuona namna ilivyotumika na kudhihirisha itikadi katika kipengele hiki ni pamoja

na takriri, sitiari, tashibiha, metonimia, udamizi, tafsida na mbinu nyingine za kisanaa.

Mkakati wa tano na wa mwisho, ni uzingatiaji wa matendo yanayodhihirika katika matini husika ya kifasihi. Kuna aina mbili za vitendo ambavyo tunaweza kuviangalia ili kuona namna vinavyosawiri kwa uchanya au kwa uhasi upande mmoja, dhidi ya upande mwingine. Aina ya kwanza ya vitendo, ni vile vinavyojulikana kama matendo uneni. Haya ni maneno yanayotamkwa na kuashiria kuwa tendo tayari limetendeka. Hapa tunaangalia matendo uneni yote yanayoashiria juu ya mambo mazuri au mabaya ya kundi lenye itikadi inayofuatwa na matendo uneni yote yanayoashiria mambo yao mabaya au mazuri. Aina ya pili ya vitendo ni vile vinavyohusiana na mikakati ya kimaingiliano baina ya wahusika. Katika aina hii ya vitendo, tunakuwa makini na mikakati ya kimaingiliano ambayo inaashiria kumaanisha mambo mazuri au mabaya ya kundi lenye itikadi inayofuatwa au mambo mazuri au mabaya ya kundi lenye itikadi isiyofuatwa.

Hivyo basi, itikadi inaweza kudhihirika kwa mhakiki kuegemea katika mikakati yote mitano au mkakati mmojawapo tu kati ya mikakati yote iliyojadiliwa. Hii ina maana kwamba, mhakiki anapaswa kuwa na uelewa wa kutosha wa mikakati yote lakini halazimiki kuitumia mikakati yote kwa wakati mmoja. Aidha, mkakati mmoja unapotumika, unatoa nafasi ya kuzamiwa kwa kina zaidi tofauti na pale mikakati yote inapotumika.

6.0 Hitimisho

Makala hii ilikusudia kutatua changamoto zinazojitokeza katika kuihakiki itikadi kama kipengele cha kimaudhui. Makala imebainisha changamoto hizo kuwa ni pamoja na baadhi ya wahakiki kutoitazama itikadi kama kipengele cha kimaudhui. Hata pale wataalamu walipoitambulisha itikadi kama kipengele cha kimaudhui, hawakupiga hatua zaidi kukifafanua au kuonesha namna gani hasa itikadi kama kipengele cha kimaudhui kinaweza kuhakikiwa. Hivyo basi, makala hii, licha ya kukubaliana na wataalamu wanaoitazama itikadi kama dhana ambayo ni telezi, imeeleza sababu za dhana ya itikadi kuwa na ugumu katika kuifasili. Miongoni mwa sababu zinazobainishwa ni pamoja na kuwapo kwa mitazamo tofauti ya itikadi iliyojitokeza katika vipindi mbalimbali vya kihistoria. Kutokana na hali hii, wakati mwingine kumekuwapo na uamuzi wa kushikilia mtazamo mmoja kwa kuuona ni sahihi zaidi kuliko mingine. Hivyo, inapotokea hali hii, itikadi inakuwa ikitazamwa katika mawanda finyu na hata pale inapodhihirika katika maumbo tofauti inakuwa ni vigumu kutazamwa kama itikadi.

Mitazamo hii tofauti ya itikadi, imesababisha hata kuibuka kwa fikra kuwa itikadi imepoteza umuhimu. Kutokana na hali hii, makala ilijikita pia kujadili nafasi ya itikadi katika zama hizi za karne ya ishirini na moja. Hivyo, imebainishwa namna ambavyo itikadi siyo tu ni ya muhimu kwa mtu binafsi bali pia kwa makundi anuwai yaliyopo katika jamii. Hii ina maana kwamba, itikadi ni msingi wa kuwapo kwa makundi mbalimbali katika jamii. Zaidi ya hivyo, mtu namna alivyo ni matokeo ya

itikadi anayoishikilia au iliyomtengeneza kuwa namna alivyo. Hivyo itikadi haiepukiki katika maisha ya mtu. Kila mtu ana itikadi awe anaijua au hata kama haijui.

Mwisho, makala inahitimisha kwa kubainisha mwongozo wa ubainishaji wa itikadi katika matini za kifasihi. Makala inaweka bayana namna mbili mwafaka za ubainishaji wa itikadi katika matini za kifasihi. Kwanza ni utumizi wa seti tano za elementi zinazohusiana, ambazo ni imani, maadili, mtazamo, tabia, na utambuzi. Hivyo, ili kubainisha itikadi katika matini za kifasihi, mhakiki anapaswa kujielekeza katika kuzichambua seti hizi tano kama zinavyodhihirika katika matini ya kifasihi na hivyo kuweza kubaini itikadi mahususi inayojitokeza. Namna ya pili ni mhakiki kujiegemeza katika uchambuzi wa usawiri wa makundi kinzani katika matini za kifasihi. Hii ni kutokana na matini ya kifasihi kuwa chombo cha kiitikadi, wakati wote, itasawiri kwa namna chanya itikadi ya kundi linaloungwa mkono na matini husika ya kifasihi huku itikadi ya kundi lisiloungwa mkono itasawiriwa kwa namna hasi.

Marejeleo

- Bates, A.W. (2016). *Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning (Revised Edition)*. Tony Bates Associates Ltd: Vancouver.
- Brannigan, J. (2001). "History, Power and Politics in the Literary Artifact: New Historicism" in Julian Wolfreys (ed.) *Introducing Literary Theories: A Guide and Glossary*. Edinburgh: Edinburgh University Press, pp 169 - 184.
- Chuachua, R. (2010). *Suala la Itikadi katika Riwaya za Shaaban Robert*. Tasinifu ya Umahiri (Haijachapishwa), Chuo Kikuu cha Dodoma.
- Cornforth, M. (1977). *Materialism and the Dialectical Method*. New York: International Publishers.
- Covey, S.R. (2004). *The 7 Habits of Highly Effective People: Powerful Lessons in Personal Change (Revised Edition)*. New York: Free Press.
- Eagleton, T. (1991). *Ideology: An Introduction*. New York and London: Verso.
- Hawkes, D. (1996). *Ideology*. London and New York: Routledge.
- Heilman, E.B. & Kaiser, J.P (2002). "Religion, Identity and Politics in Tanzania". *Third World Quarterly*, 23 (4): 691-709.
- Jesse, M.J. (2017). *Itikadi katika Riwaya za Said Ahmed Mohamed*. Tasinifu ya Uzamivu (Haijachapishwa). Chuo Kikuu cha Kenyatta.
- Jowett, G S. na Donnell, V.O. (2012). *Propaganda and Persuasion*. London: Verso.
- Madumulla. J.S. (2009). *Riwaya ya Kiswahili: Nadharia, Historia na Misingi ya Uchambuzi*. Dar es salaam: Mture Educational Publishers Ltd.
- Malugu, A. (2011). *Suala la Itikadi katika Riwaya za Euphrase Kezilahabi*. Tasinifu ya Uzamivu (Haijachapishwa), Chuo Kikuu cha Dodoma.
- Merriam, B.S. na Tisdell, J.E. (2016). *Qualitative Research: A Guide to Design and Implimentation (4th Ed.)*. San Francisco: Jossey – Bass.

- Mlaga, K.W. (2019). Itikadi na Upropaganda katika Ushairi wa Kiswahili Kuanzia kabla ya mwaka 1500 mpaka Miaka ya 1990. Tasinifu ya Shahada ya Uzamivu (Haijachapishwa), Chuo Kikuu Huria cha Tanzania.
- Mnyampala, M.E. (1970). *Ngonjera za UKUTA Kitabu cha Kwanza*. Oxford University Press: Dar es Salaam.
- Stanley, J. (2016). *How Propaganda Works*. Princeton: Princeton University Press.
- van Dijk, A.T. (2006). "Ideology and Discourse Analysis". *Journal of Political Ideology*. 11 (2): 115 – 140.
- Wamitila K.W. (2002). *Uhakiki wa Fasihi: Misingi na Vipengele Vyake*. Nairobi: Phoenix Publishers.
- Wamitila, K.W. (2010). *Kanzi ya Fasihi: Misingi ya Uchanganuzi wa Fasihi*. Nairobi: Vide Muwa.
- William, R.G. (2017). "Review Essay: Jason Stanley's Theory of Propaganda and Ideology" in *Constellations*, 24 (2): 267-273.
- Zmantel, S.J. (2008). *Ideology and Politics*. London: Sage Publications Ltd.